

Ants collected in the nature reserves of Kinburnskaya Peninsula
Мурашки, зібрані в заповідниках Кінбурнського півострова
and Burkuty і Буркутів

V. O. Karavaev

В червні 1936 р. я відвідав, як член експедиції відділу фауністики і систематики Інституту зоології і біології Академії Наук УРСР, два заповідники на Кінбурнському півострові, саме Солонозерну дачу і Рибальчу, околиці Голої Пристані і заповідник Буркути на південь від Херсона. Метою моєї поїздки були мірмекологічні дослідження в названих пунктах, фауна мурашок яких залишалась досі зовсім невідомою.

Місцевості ці являють собою в більшості піски з кучугурами, вкриті серофільною рослинністю. Але крім цієї рослинності на Рибальчій дачі, Солонозерній і в Буркутах розкидані більшого чи меншого розміру оazi реліктової деревної рослинності, яка головним чином складається з низькорослих дубів (*Quercus pedunculata*) і берез (*Betula verrucosa*). Другу характерну особливість ландшафту становить присутність розкиданих солонowodних мілких озер, береги яких частково заростають очеретом.

Мені вдалось зібрати 18 форм мурашок, з яких частина являють значний зоогеографічний інтерес, а частина є новими. З останніх я описую 1 новий вид і 4 нові різновидності.

Мурашки ці такі.

Myrmica (Myrmica) bergi kamyshtensis K. Arn.

Досі як сама західна область поширення цієї мурашки, відомі були береги Сиваша, де її знайшов С. Медведєв (А. Арнольд, 1934, с. 159). Тепер виявляється, що ця мурашка поширена ще значно більш на захід, оскільки я зустрів її у великій кількості на Рибальчій дачі. Я спостерігав її тут особливо на попицях, що містились на дубах і березах, ростучих по берегах солоних озер. Розгрибаючи рослинну труху під деревами, я знаходив цю мурашку у великій кількості й тут. Завдяки густій трав'янистій рослинності я не знайшов самих вхідних отворів у гнізда і констатував, що ця мурашка є також і хижакom; так, я спостерігав як один робітник тягнув напівживого маленького павучка, а в другому випадку напівспотворену *Campodea*.

Географічне поширення: Камиш-бурун біля Керченської протоки, Крим (Арнольд, 1934), Білосарайська Коса біля Маріуполя (Караваяев, 1936, а і в), Рибальча Дача на Кінбурнському півострові (Караваяев, 1936, VI 1936).

Messor structor strilaticeps E. A. n. sp. var. *salina* nov.

Діт. — Відлеглі волоски на нижній поверхні голови стоять трохи більш вертикально, ніж у типу; волоски на гастері більш білуваті, більш рідкі і більш однакової довжини. Забарвлення більш темне, майже чорне. Жувальця і лапки рижуваті; від червонуватої плями на щопці в більшості не має і сліду. Задні кути голови навіть у найбільших 2,4 майже цілком гладенькі й блискучі. Довжина зібраних екземплярів не перевищує 7 мм.

У відвіданих мною місцевостях це дуже звичайна мурашка. Гнізда впадають в очі, завдяки дуже плоскому кратеру — від 15 до 20 см в поперечнику, який складається з винесеного назовні піску і оболонок насіння.

Рибальча дача, Солонозерна, Буркути, 2,4 і ♂♂.

Cardiocondyla elegans schkaffi W. Alp. et K. Alp.

♂. — Забарвлення більш темне, ніж у двох ♀, яких я маю з околиць Донецької біологічної станції на Харківщині. Темнобурого, майже чорного кольору; вусики, жувальця і кінцівки більш чи менш жовтуваті. Ямки на голові відзначені дуже не набагато різкіше.

Кладовище поблизу Голої Пристані, 24. VI. Багато ♀♀, зібраних біля входу у гніздо, маленький вхідний отвір якого містився на схилі щільного земляного укусу. При розгрібанні гнізда крилатих я не виявив.

В зоогеографічному відношенні знаходження *C. elegans schkaffi* на Кінбурнському півострові інтересне з одного боку тим, що ця місцевість досить віддалена від місця першого виявлення цієї мурашки — біля верхньої течії Дінця (Харківщина), а з другого боку через те, що в сусідньому Криму, на північному узбережжі Азовського моря (Маріупольщина) на Дону і на Кубані (Тамань і Анапа) поширена *C. stambuloffi taurica* K. З другої сторони номінальна раса *stambuloffi* живе в Болгарії.

Leptothorax (Leptothorax) tuberum F. var. *brauneri* nova (рис. 1, B)

♂. — Шипи епінотума розміром і формою відповідають рисункові Emery (1916, рис. 47,2) для типу, але більші, ніж в екземпляра, що є в моїй колекції з Швейцарії (Eline, Fogel). Вузлики петіолюса відносно більш низький з менш виступаючим кутом. Забарвлення таке як у типу: голова більш темна, з нерівномірним розташуванням темного забарвлення, якого більше на її периферії. Довжина становить 1,5 — 1,75 мм.

♀. — Очевидно не відрізняється від типу. Жувальця, вусики, за винятком булави, ноги, маленька поперечна пляма біля основи гастеру і вузька смуга коло заднього краю його першого сегмента — жовтого кольору з ледве вохристим відтінком; решта тіла темнокофейного, майже чорного кольору. Голова і торакс з нижною, але різкою повздовжньою штрихуватістю; членики стеблинки дрібно зморшкуваті. Довжина 3 мм.

Цю різновидність я називаю на честь проф. А. А. Браунера, керівника наукової частини при заповіднику і племенному маточнику Буркути, який так багато зробив в галузі дослідження фауни хребетних України.

Буркути, 22. VI. 1 ♀ (цариця) і кілька ♂♂. Гніздо в рослинній трусі під березою.

Рис. 1. — Гніздо *Messor structor striaticeps* F. A n. d.
var. *salina* нова. Вигляд зверху.

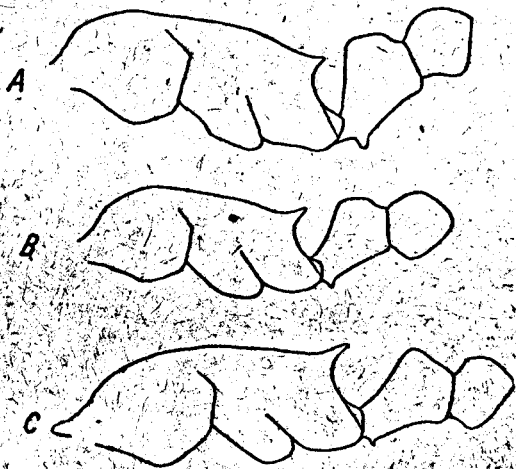

Рис. 2. — А — профіль торакса і стебелька
♂ *Leptothorax tuborum* F. s. str. В — теж *L.*
tuborum var. *brauneri* nova; С — теж *L. tub-*
orum var. *salina* nova.

Leptothorax (Leptothorax) tuberculatus var. *salina* nova (рис. 1)

— Згоді епітотому розвинені краще, ніж у var. *brauneri*, такою ж будуючі. Петіолус видовжений, з більш високим вузликом, утворюючи в профіль прямий кут з трохи закругленою вершиною. Забарвлення червонувато-жовте, гастер трохи жовтіший. Поблизу заднього краю другого сегмента вузька поперечна переривчаста смуга. Довжина елітного екземпляра становить 2 мм.

Солоноозерна дача, 9.VI. 18. В рослинній трусі під деревами маленького гайка в невеликій западині.

Tetramorium caespitum caespitum L.

Ця, така звичайна у нас мурашка, зустрічається в місцевостях, відвіданих мною під час експедиції, надзвичайно рідко, при тому майже виключно на культурних ділянках.

Гола Пристань, на кладовищі. — Буркути, серед рослинної труси в маленькому гайку серед пустині, під березою, поруч з *T. caespitum splendens* Ruz., ♂ ♂.

Tetramorium caespitum splendens Ruz.

Цю мурашку, описану Рузьським як різновидність *caespitum*, я вважаю потрібним розглядати як особливу расу:

На Рибальчій дачі я знайшов цю мурашку в жилому будинку на підвіконнику, на якому її робітники зібрались у великій кількості коло розлитого меду. — Буркути, 28; знайдено разом з *T. caespitum caespitum*.

Досі *splendens* виявлений був Рузьським тільки на горі Машук біля П'ятигорська і коло р. Алагір Терської області.

Tarionoma kinburni sp. n. (рис. 1)

♂ — Голова великого і малого. ♂ однакової форми; ззаду вона трохи розширена, з помірно випуклими боками, дуже закругленими задніми кутами і ледве помітно угнутим потиличним краєм. Передній край лицевого щитка із слабкою неглибокою напівкруглою виїмкою, яка нагадує виїмку у *T. sinense* Em. Рукоять вусика виступає на потиличний край незначно; у великого ♂ приблизно на товщину коло його заднього кінця, у малого майже вдвое більше. Очі досить великі, розміщені так, що при спостереженні спереду, зовнішній край їх на деяку віддаль не доходить до бічного краю голови. Профіль торакса більш або менш, як у *T. tauridis* Em, темнокофейного кольору; жувальця, лапки і частково джгутик і голіжки жовтуваті. З дрібнісінькою сітчастою скульптурою; напівблизкучий, голова більш блискуча. З досить густими жовтуватими прилягаючими волосками, майже без відлеглих. — Довжина 2—2,3 мм. Екземпляри більшого розміру мені не траплялись.

Крилатих я не бачив.

Як відомо, представники цього роду характеризуються головним чином статевими додатками самців. В даному разі останні, на жаль, відсутні. Через, головним чином, слабку виїмку переднього краю лицевого щитка коротку рукоять вусиків, дуже незначні розміри тіла й інші ознаки, я зазвичай зібраних представників все ж таки до нового виду. Розгадку відношень цієї мурашки до інших видів повинні дати самці.

Гнізда *T. kinburni* в усіх відвіданих мною місцевостях трапляються досить часто і впадають в очі в більшості завдяки дуже щільному піщаному кратеру діаметром близько 8 см; вхідний отвір близько 3—4 мм в діаметрі.

Солоноозерна дача (№ 355); всюди тільки ♂♂.

Camponotus (Myrmentoma) caryae fallax Nyl.

Рибальча дача, 1 з.

Camponotus (Myrmentoma) caryae fallax Nyl. var. *guzskij* Em.

Буркути, 1 ♂. — Солоноозерна дача, 1 ♂.

Lasius (Lasius) niger alienus F.

На масове поширення цієї мурашки я звернув увагу особливо на Рибальчій дачі, де її присутність виявляють маленькі дуже плоскі кратери близько 8 см в поперечнику, з вхідним отвором в 3—4 мм.

Інтересно, що мені ніде не вдалось знайти таку звичайну у нас номінальну расу *niger*; імовірно вона все ж таки є на культурних ділянках.

Рибальча дача, Солоноозерна дача, Буркути, Гола Пристань, ♂♂.

Lasius (Lasius) flavus F.

Буркути, 22.VI. ♂♂. Утворюють досить великі купи серед високої трави вологої „Баб'ячої галявини“. Купи проростають травою.

Formica rufa pratensis Retz.

Велике плоске гніздо цієї мурашки з грубого рослинного матеріалу цілком такого ж характеру як і в Хомутівському степу на Маріупольщині (Караваєв, 1936), я знайшов на половині шляху між Солоноозерною і Рибальчою дачею. В. Л. Беліканов (музей заповідника на Голій Приставі) запевняв мене, що гнізда цієї мурашки є і на Солоноозерній дачі, але я їх там не знайшов.

Formica (Formica) exsecta pressilabris Nyl.

На Солоноозерній дачі я знайшов кілька гнізд цієї мурашки в місцях, що знаходяться в пустині.

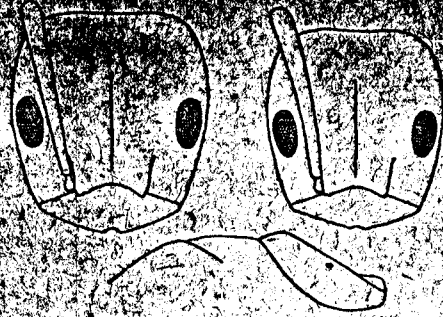

Рис. 3. — Зліва голова великого
справа голова малого (середнього)
унизу — профіль торакса великого

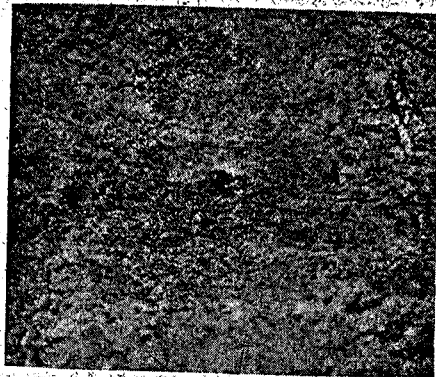

Рис. 4. — Гніздо *Tarinota kinburni*
сп. п. Вигляд зверху.

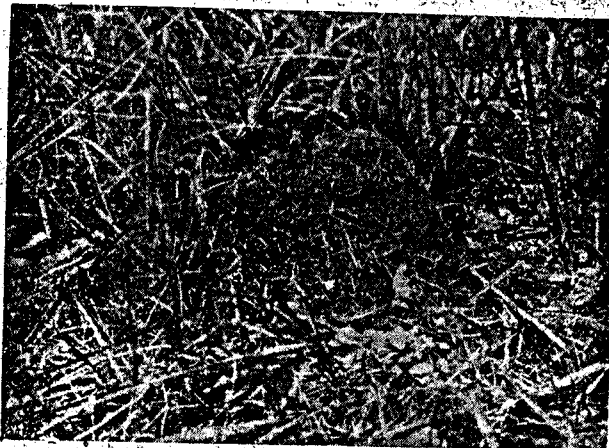

Рис. 5. — Гніздо *Formica exsecta pressilabris* N y 1.

Formica (Serviformica) rufibarbis glebaria Ny1.

Гнізда цієї мурашки я знайшов у Буркутах на вологій „Баб'ячій галі-
вній“. Як і гнізда *L. flavus* проросли травною.

Formica (Serviformica) cinerea var. *imitans* Ruz.

У відвіданих мною місцевостях це одна з найбільш звичайних мурашок.
Рибальча дача, Солонозерна, Буркути, Гола Пристань. Крім ♂♂, я зі-
брав також кілька ♀ і ♂.

Formica (Serviformica) cinerea var. *ochracea* nova.

— Відрізняється однорідним червонувато-жовтим забарвленням то-
ракса, більш світлим ніж у var. *imitans* Ruz.

Рибальча дача (№ 360), ♂♂. Я знайшов ♂♂ цієї різновидності тільки
на одному дереві (відвідували поплиць).

Cataglyphis (Cataglyphis) cursor aenescens Fonsc.

Мурашка ця дуже звичайна в усіх відвіданих мною місцевостях. Я зі-
брав також багато ♂♂ і кілька ♀♀. Я звернув увагу на те, що ♂♂ ви-
літали з гнізда виключно між 9—10 год. ранку. Найзручніше їх було
ловити (схоплюючи пінцетом) в той момент, коли вони виходили з гніздо-
вого отвору. Самок я знаходив тільки поза гніздом.

ЛІТЕРАТУРА

Arnoldi K. V. 1934. Studien über die Systematik der Ameisen. VIII. Vorläufige Er-
gebnisse einer biometrischen Untersuchung einiger Myrmica-Arten aus dem europäischen Teile
der USSR.—Folia Zoologica et Hydrobiologica, 6, pp. 159, figg. 2, 3.

Emery C. 1916. Formicidae (Fauna Entomologica Italiana, Hymenoptera). — Bull. Soc.
Sci. Ital.

Караваєв В. 1936, а. Збірник Праць Зоол. Муз., Київ, № 16, с. 111.

1936, в. Мурашки України, ч. 2, с. 272, рис. 63.

Муравьи, собранные в заповедниках Кинбурнского полуострова
и Буркутах

В. Караваєв

Резюме

В июне 1936 года я посетил, как член экспедиции Отдела Фау-
истики и Систематики Института Зоологии и Биологии Академии
Наук УССР два заповедника на Кинбурнском полуострове, именно Со-
лоноозерную дачу и Рыбальчу, окрестности Голой Пристани и заповед-
ник Буркуты на юг от Херсона. Целью моей поездки были мирмекологи-
ческие исследования в названных пунктах, фауна муравьев которых оста-
лась до настоящего времени совершенно неизвестной.

Местности эти представляют собою большей частью пески, скудную растительность. Но кроме этой растительности на Рыбалчей даче, Соленозерной и в Буркутах разбросаны более или меньшего размера базисы из реликтовой растительности состоящей главным образом из низкорослых дубов (*Quercus pedunculata* и береза (*Betula verrucosa*). Другую характерную особенность ландшафта составляет присутствие разбросанных соленоводных мелких озер, берега которых частью зарастают камышом.

Мне удалось собрать 18 форм муравьев, из которых часть представляет значительный зоогеографический интерес, а часть является новыми. Из последних мною описывается 1 новый вид и 4 новые разновидности. Муравьи эти следующие:

Подсем. Myrmicinae

- 1. *Myrmica* (*Myrmica*) *bergi kamyschiensis* K. Arn.
- 2. *Messor structor striaticeps* E. A n d. var. *salina* nova.
- 3. *Cardiocondyla elegans schkaffi* W. Alp. & K. Arn.
- 4. *Leptothorax* (*Leptothorax*) *tuborum* F. var. *brauneri* nova
- 5. *Leptothorax* (*Leptothorax*) *tuborum* E. var. *salina* nova
- 6. *Tetramorium caespitum* L.
- 7. *Tetramorium caespitum splendens* Ruz.

Подсем. Dolichoderinae

- 8. *Tarpinoma kinburni* sp. n.

Подсем. Formicinae

- 9. *Camponotus* (*Myrmentoma*) *caryae fallax* Ny l.
- 10. *Camponotus* (*Myrmentoma*) *caryae fallax* Ny l. var. *ruzskiyi* E m.
- 11. *Lasius* (*Lasius*) *niger altenuis* F.
- 12. *Lasius* (*Lasius*) *flavus* F.
- 13. *Formica* (*Formica*) *rufa pratensis* Retz.
- 14. *Formica* (*Formica*) *exsecta pressilabris* Ny l.
- 15. *Formica* (*Serviformica*) *rufibarbis glebaria* Ny l.
- 16. *Formica* (*Serviformica*) *cinerea* Mayr. var. *imitans* Ruz.
- 17. *Formica* (*Serviformica*) *cinerea* Mayr. var. *ochracea* nova.
- 18. *Cataglyphis* (*Cataglyphis*) *cursor aenescens* Fonsc.

Описание новых форм читатель найдет в украинском тексте и в немецком резюме. Здесь я остановлюсь еще только по поводу интересного в зоогеографическом отношении распространения *Cardiocondyla elegans schkaffi*. В зоогеографическом отношении нахождение этого муравья на Кинбурнском полуострове замечательно с одной стороны в виду столь отдаленного от места первого обнаружения этого муравья у верхнего течения Дона, а с другой стороны в виду того, что в соседнем Крыму, на северном побережье Азовского моря (Мариупольский окр.), на Дону и на Кубани (Тамань и Анапа) распространена *C. stambuloffi taurica* Kat. С другой стороны номинатная раса *stambuloffi* обитает в Болгарии.

Ameisen gesammelt in den Naturschutzgebieten der Kinburnschen Halbinsel und Burkuty

W. Karawajew

Zusammenfassung

Im Juni dieses Jahres (1936) besuchte ich als Mitglied und Leiter der Expedition der Abteilung der Faunistik und Systematik des Zoologisch-Biologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Ukr. SSR zwei Naturschutzgebiete auf der Kinburnschen Halbinsel, nämlich die Rybaltshja und Soljonoozernaja Datscha (Försterel), die Umgegend von Golaja Pristanj und das Naturschutzgebiet Burkuty südlich von Cherson. Der Zweck meiner Reise waren myrmekologische Untersuchungen in den genannten Punkten, deren Ameisenfauna bislang ganz unbekannt blieb.

Diese Länderelen stellen grösstenteils Sande mit „Kutschuguren“ (mit Pflanzen bewachsene Sandhügel) dar, mit seiner xerophilen Flora. Aber ausser dieser Flora sind in den zwei erstgenannten Schutzgebieten und in Burkuty grössere oder kleinere Oasen aus einer Reliktenflora zerstreut, welche hauptsächlich aus niedrig wüchsigen Eichen (*Quercus pedunculata*) und Birken (*Betula verrucosa*) besteht. Eine andere charakteristische Besonderheit der Landschaft bilden die Anwesenheit von zerstreuten seichten Salzwasserseen, deren Ufer teilweise mit Schilf bewachsen sind.

Es gelangt mir 18 Ameisenformen zu sammeln, welche teilweise ein bedeutendes zoogeographisches Interesse darbieten; die übrigen Ameisen sind neu, nämlich eine neue Art und fünf Varietäten. Hier will ich nur die Beschreibungen der neuen Formen anführen.

Messor structor striaticeps E. And. var. *salina* nova

♂ und ♀. — Die abstehenden Haare auf der Unterseite des Kopfes sind etwas mehr rechteckig gestellt als beim Typus; dieselben auf der Gaster mehr weisslich, spärlicher und mehr gleich lang. Färbung dunkler, beinahe ganz schwarz. Mandibeln und Tarsen rötlich gelb; vom rötlichen Fleck auf der Wange meistens keine Spur. Die Hinterecken des Kopfes sogar bei den grössten ♀♀ beinahe ganz glatt und glänzend. Die Länge der gesammelten Exemplare übertrifft nicht 7 mm.

In den von mir besuchten Ortschaften ist das die gewöhnlichste Ameise, deren Nester in die Augen fallen dank dem sehr flachen Krater von 15 bis 20 cm im Durchmesser, aus ausgetragenen Sand und Samenhüllen bestehend.

Leptothorax (Leptothorax) tuberum F. var. *brauneri* nova (Abb. 1 B)

♂. — Die Epinotumdornen entsprechen den Dimensionen und der Form nach der Abbildung von Emery (1916, Abb. 47,2) für den Typus, sie sind aber grösser als bei einem in meiner Sammlung vorhandenen Exemplar aus der Schweiz (Eline, von Forel erhalten). Der Petiolusknoten verhältnismässig niedriger, mit einer weniger hervorragenden Ecke. Färbung wie beim Typus. Kopf dunkler, mit einer ungleichmässigen Verteilung der dunklen Färbung, welche mehr auf die Peripherie fällt. L. 1,5 — 1,75 mm.

— Unterscheidet sich scheinbar nicht vom Typus. Mandibeln, Fühler mit Ausnahme der Keule, Beine, ein kleiner Querleck an der Basis der Gaster und ein schmaler Streifen am Hinterrand deren ersten Segmentes mit einem schwachen ockerfarbenen Anflug, der ganze übrige Teil des Körpers dunkel kaffeebraun, beinahe schwarz. Kopf und Thorax mit einer feinen aber scharfen Längsstrichelung; Stielchenglieder fein runzelig. — L. 3 mm.

Leptothorax (Leptothorax) tuberum F. var. *salina nova* (Abb. 1. C.)

♂. — Die Epinotumdornen sind stärker als bei var. *brauneri*, entwickelt, ebenfalls divergent. Petiolus verlängert, mit einem höheren Knoten, welcher im Profil ein Rechteck mit abgerundeter Spitze bildet. Färbung rötlich-gelb, Gaster etwas gelblicher. In der Nähe des Hinterrandes dessen ersten Segmentes ein schmaler unterbrochener Querstreifen. — L. des einzigen Exemplars 2 mm.

Tapinoma kinburni sp. n. (Abb. 2)

♂. — Der Kopf des grossen und kleinen ♂ von gleicher Form; hinter ist er etwas breiter, mit mässig konvexen Seiten, stark abgerundeten Hinterecken und kaum konvexem Okzipitalrand. Der Vorderrand des Clypeus mit einer schwachen schlichten Ausrandung, welche an eine solche bei *sinense* Em. erinnert. Der Scapus ragt über den Okzipitalrand wenig hinaus; beim grossen ♂ ungefähr um die Dicke an seinem Hinterende, beim kleinen beinahe doppelt so viel. Die ziemlich grossen Augen sind so gelegen, dass bei Beobachtung von vorne deren Aussenrand etwas nicht bis zum Seitenrand des Kopfes reicht. Thoraxprofil mehr oder weniger wie bei *tauridis* Em. Dunkel kaffeebraun; Mandibeln, Tarsen und teilweise Funiculus und Schienen gelblich. Mit einer äusserst feinen Netzkultur, halbgläzend; der Kopf mehr glänzend. Mit ziemlich reichlichen gelblichen anliegenden Haaren, beinahe ohne abstehende. — L. 2–2,3 mm. Grössere Exemplare traf ich nicht.

Geflügelte sah ich nicht.

Die Vertreter dieser Gattung charakterisieren sich hauptsächlich durch die Genitalanhänge der Männchen. In dem vorliegenden Fall fehlen leider die letzteren. In Anbetracht hauptsächlich der schwachen Ausrandung am Vorderrand des Clypeus, des kurzen Scapus, der sehr unbedeutenden Körpergrösse und anderer Merkmale betrachte ich die gesammelten Vertreter als zu einer neuen Art angehörig. Das Rätsel der Verhältnisse dieser Ameise zu anderen Arten müssen uns die Männchen lösen.

Die Nester von *T. kinburni* kommen in sämtlichen von mir besuchten Ortschaften ziemlich oft vor und fallen hauptsächlich auf dank einem sehr flachen sandigen Krater von ca 8 mm im Durchmesser; der Durchmesser der Eingangsöffnung ist ungefähr 3–4 mm.

Formica (Serviformica) cinerea Mayr var. *ochracea nova*

♂. — Unterscheidet sich durch eine gleichmässige rötlich-gelbe Färbung des Thorax, welche lichter als bei var. *imitans* ist.

Ich mache noch eine Bemerkung über *Cardiocondyla elegans schkaffi*. In zoogeographischer Hinsicht ist das Vorhandensein dieser Ameise bemerkenswert, einerseits da sie zum ersten Mal an einem so entfernten Ort wie am Oberlauf des Donets konstatiert worden ist und anderseits weil in der benachbarten Krim, auf dem nördlichen Landstrich des Azowschen Meeres (Marjupolgebiet), am Don und in Kuban (Tamanj und Anapa) *C. stambuloffi taurica* Kar. verbreitet ist. Anderseits lebt die Nominatrasse *stambuloffi* in Bulgarien.
